

УДК 316.6

Гордієнко В. І.

ПРОБЛЕМА ДІАЛОГУ В УМОВАХ РЕАЛІЙ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті дається характеристика феномену психологічного суспільства. Основними рисами психологічного суспільства є інституціональний розвиток психології, збільшення кількості психологів, проникнення психологічних поглядів та практик у життя сучасної людини. Мета статті - визначити суспільні та особистісні наслідки популяризації психології, асиміляції її категорій та практик у повсякденному житті людини, з'ясувати перспективи розвитку психологічного суспільства та запропонувати підходи щодо подолання негативних аспектів психологічного суспільства через діалогічні практики.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми

Становище сучасної психології все ще досить точно характеризується знаменитою сентенцією Германа Ебінгауса: «Психологія має коротку історію, але дуже довгу передісторію». Однак тенденції розвитку психології останнім часом дозволяють перейти до деяких нових своєрідних характеристик. У культурі західних суспільств, як ми можемо судити з публікацій та оцінок [1; 2; 3; 4; 5], психологія займає одне з домінуючих місць та виступає масштабною науково-практичною сферою діяльності. Психологія стала наблизитись до кожної людини і претендувати на пояснення людської поведінки в суспільному контексті, завоювала місце у вирішенні дуже важливих і відчутних проблем для кожної людини. Психологи значно розширили спектр своїх послуг і впливають на розв'язання таких проблем, як тестування у процесі навчання і під час прийому на роботу, надають сімейні консультації, проводять активне соціальне навчання, професійне консультування, оцінюють

інновації та супроводжують вирішення суспільних конфліктів. У сучасному західному суспільстві поширення психологічних послуг, участь професійних психологів у вирішенні повсякденних проблем суспільства та окремої особи, претензії психології на розв'язання глобальних соціальних проблем привели до того, що про сучасне західне суспільство стали говорити як про «психологічне суспільство» [3; 4]. У публікаціях, що присвячені аналізу сучасного західного суспільства, використовуються такі характеристики, як «суспільство споживання», «модернізоване суспільство», «ліберальне суспільство». Термін «психологічне суспільство» з'явився не у психології, а в контексті дискусій про характер життя в сучасному західному суспільстві. Визначення цього поняття в публікаціях не було запропоновано. Термін використовувався як такий, що не потребує додаткових пояснень, однак для психологів ця характеристика є важливою, оскільки тим самим акцентується місце психології в сучасному суспільстві. Тож з'явилися перші публікації, в яких зроблені спроби визначити

особливості феноменології психологічного суспільства. Хоча вживання терміна ще не набуло масового характеру, реалії сучасного суспільства демонструють усе нові особливості, які, можна вважати, є виявом зазначеного процесу - розвитку психологічного суспільства.

Актуальність пропонованого дослідження полягає у створенні нової концептуальної моделі використання психологічних знань і практик та оптимізації негативних наслідків як суспільного, так і психологічного плану в психологічному суспільстві.

Мета дослідження - визначити характеристики психологічного суспільства та можливості їх модифікації через використання діалогічних психологічних практик.

Виклад основного матеріалу дослідження

Феномен психологічного суспільства та його характеристики. Інтенсивний розвиток у ХХ столітті психології як професії є безумовною ознакою перетворення суспільства у психологічне суспільство. Психологія як професія складалась у США в більших масштабах, ніж у інших країнах [2; 8; 10]. У 1992 р. в Американській психологічній асоціації налічувалось 110 тис. членів. Кількість психологів у західних країнах теж постійно зростає. Під час світових війн психологи були потрібні для обстеження багатомільйонних армій солдатів, а в періоди, що йшли за цими війнами, психологи залучались до участі в роботі державних установ, програмах реабілітації. Розвиток психології як масової професії проаналізовано в окремих працях [2; 8; 10]. Конкретні дослідження щодо зростання кількості фахівців сьогодні в окремих європейських країнах не є доступними для нас. У сучасній Україні розгортається масове залучення психологів у такі галузі діяльності, як медицина, армія, бізнес, освіта. Цей масовий приплив психологів у західному суспільстві відбувався в період з 1940 р., хоча певні події такого входження психологів у різні суспільні інституції розгорнулись ще у 20-ті роки. Подібні тенденції проявляються в українському суспільстві з певним запізненням, однак становлення психологічних інституцій в Україні розгорнулось у період, коли потенціал можливостей психології як науки значно зріс і збагатився, тому має місце низка характерних особливостей.

Психологія - це система знань, практик і соціальних інститутів, і вона займає важливе місце в сучасному суспільстві. Це розвинута сфера професійної діяльності, а також характе-

ристика людського буття. У результаті розвитку психології відбуваються суспільні трансформації, які дозволяють говорити про виникнення психологічного суспільства. Під психологічним суспільством ми розуміємо таке: **«Психологічне суспільство** - це інституціоналізація психології, зростання кількості психологічних товариств, професійних об'єднань, кількості досвідчених фахівців, розширення сфер їх діяльності та створення умов, коли люди перебувають під увагою професійних психологів, є об'єктом їх вивчення, а також одночасно оточені різноманітною психологічною інформацією, самі отримують надзвичайно широкі можливості доступу до психологічних знань та використовують їх певним чином у повсякденному житті, оскільки складаються та постійно підтримуються умови для залучення людей до використання психологічних практик і розвиваються суспільні інституціоналізовані форми використання таких практик».

Унаслідок розвитку суспільства виникають певні характеристики, що дозволяють розглядати сучасне суспільство як психологічне:

1. Зростання кількості психологів, професійних організацій, розширення сфери їх діяльності. Можна сказати, що ми починаємо жити в суспільстві, в якому надзвичайно багато психологів, і такої кількості психологів ще не було.
2. Поширення психологічних знань та інформації, яка пов'язана з розвитком психології, функціонуванням психологічного товариства. Така обставина має принципове значення: психологічні знання та інформація поширюються в суспільстві одночасно з політичними новинами, сенсаціями; люди живуть в активних потоках психологічної інформації, сприймають її та користуються цією інформацією у своєму житті, а також їх постійно спонукають до цього.
3. Поширення не лише психологічних ідей, поглядів, теорій, а і психологічних практик через Інтернет, радіо, журнали, а також через створені фахівцями можливості оволодіння психологічними практиками за допомогою освітніх програм, тренінгів, консультацій та форм активного навчання.

У результаті функціонування психологічного суспільства починають відбуватись певні процеси, які можна вважати наслідками, що хотілось би розглянути докладно.

Наслідки існування психологічного суспільства, або глухі кути психологічного суспільства.

1. Глухий кут психологічної інтерпретації.

Потік психологічної інформації втискає у свідомість людей ідею: «повсякденне життя неможливе без використання психології та самопізнання». Сучасна людина засвоює психологічні категорії, які їй пропонуються: «починає мислити психологічними категоріями, дивитись на світ крізь "психологічні окуляри"» [4].

2. Глухий кут ідентичності, що спирається на психологічні атрибути. У контексті психологічного суспільства розгортається процес схиляння до користування психологічними практиками, створюються умови для формування способу життя і формування ідентичності, що ґрунтується на психологічній ідеології різного ступеня узагальненості, змістовності.

3. Глухий кут втрати суб'єктності. Ознакою психологічного суспільства є те, що не лише професійні психологи, а всі члени суспільства або ж більшість діють у контексті психологічного дискурсу: «кожний сам собі психолог», кожний створює певну особисту психологічну ідеологію. Проявами психологічного суспільства є гостра цікавість і пошуки психологічного пояснення, а водночас і психологічна безпорадність, і споживання неякісних психологічних знань, та, як наслідок, формування такої особливості поведінки, як **несуб'єктність**. Під несуб'єктністю ми розуміємо намагання особи діяти за рекомендованими правилами спілкування, формування стосунків, використання методів розвитку при недостатньому розумінні суті запропонованих методів та відмові від традиційних практик усвідомлення та формування поведінки. Психологічний дискурс починає *панувати там, де мають використовуватись інші дискурси, і важливі процеси, такі як знання, мислення, особистість, творчість, належать повністю до психологічних*. У таких умовах відкидається звернення до суспільної практики та традицій.

Соціальна природа психологічного знання

Розвиток психології привів до демонстрації науковому товариству суттєвих закономірностей процесу пізнання. Наслідком розгортання психологічних досліджень є постановка питання про соціальну природу психологічного пізнання. Психологи, які стали отримувати знання у процесі досліджень, почали розуміти, що це знання якимось чином впливає на об'єкт і змінює його. Тож процес пізнання у психології розгортається інакше, ніж у природничих науках. Відповідно до класичних уявлень, наукове пізнання розгортається як така послідовність кроків: учений вивчає об'єкти спочатку емпірично, потім форму-

лює теорію, потім використовує отримані знання на практиці. Однак отримане психологами знання впливає на об'єкт. Тож у процесі психологічних досліджень були сформульовані два важливі епістемологічні висновки:

1. У психології немає послідовності етапів пізнання «емпірія-теорія-практика».
2. Оскільки об'єкт за природою соціальний, то соціальне і саме психологічне пізнання. Усі поняття, категорії та моделі психології історичні, виникають на певному історичному етапі у відповідь на питання конкретного суспільства - наприклад, зі зникненням даного суспільства можуть перестати існувати.

Навколо цих положень виникали і продовжують спалахувати різноманітні знамениті та не дуже локальні дискусії *про неможливість універсальних законів у психології та про історично фрагментний характер психологічних понять і уявлень*. «Теза про соціальну природу психологічного знання обмежує амбіції вчених і їх претензії на відкриття універсальних істин про людину. Психологічне знання не є ні вічним, ні універсальним, тобто придатним для людини будь-якого суспільства та будь-якої епохи. Враховуючи все це, психологи повинні відмовитись від месіанських ілюзій і не переносити свої локальні діагнози на "природу людини взагалі", оскільки така природа - не більш ніж туманна абстракція» [4, 115].

В історії психології склалась традиція дослідження певних психологічних категорій і практик, вивчення того, як вони виникли та набули сучасної форми, найчастіше це стосується таких категорій, як інтелект і особистість. Частиною цих досліджень є дослідження історії людини та її менталітету. «Низка дослідників переконані в тому, що свою історію мають не лише психологічні категорії - емоції, пам'ять, розум, - а й саме поняття психології. Людське "Я" не завжди, як це відбувається в наші дні, сприймалось у психологічних термінах: був час, коли люди мислили іншими, непсихологічними категоріями. Уявлення про самого себе як істоту психологічну не задане природою, а з'явилося на певному етапі історії. Іншими словами, психологічний спосіб думок, властивий сучасному західному суспільству, дійсно недавнього походження. А значить, житейське уявлення про психологію і становлення її як наукової дисципліни - здобуток відносно недавній, що виник не раніше XVIII століття» [4, 116].

Індивідуалізація та психологізація сучасних соціальних відносин як феномен психологічного суспільства та один із його глухих кутів. Можна погоджуватись із дослідниками І. Сироткіною та Р. Смітом, що в наші дні люди більше, ніж у минулому, використовують щодо

себе й оточення психологічні поняття. Хоча психології бракує єдності у визначенні кола найважливіших понять і визначенні єдиної теорії, оскільки навіть психологи змирилися із еkleктичністю сучасної психології та існуванням цілого кола теорій, що по-різному трактують людину, її психічне життя, його закономірності та розвиток. Однак така проблема, хоч і широко розголошена психологами як певне самовиправдовування, не знижує її статус в очах широкої публіки. Має місце, навпаки, надзвичайна популярність психологічної допомоги, все більшою стає кількість людей, які звертаються до психологів, якщо виникають труднощі в сім'ї чи на роботі. Широка публіка звикла до психологічних ток-шоу та програм, у яких люди відверто розповідають про свої проблеми, трагічні життєві випробування, кохання, ревності, проблеми виховання дітей, насилля. Значно розширюються уявлення про індивідуальні нюанси існування - пристрасі, вподобання щодо їжі, сексуальні схильності, індивідуальні гігієнічні звички і т. ін. Як звичайні люди, так і відомі кінозірки, політики, спортсмени, бізнесмени вже не вважають, що слід приховувати інформацію про особисте життя, свої вподобання, і не уникають, а, навпаки, охоче приєднуються до публічних обговорень як своїх проблем, так і проблем інших людей. Коло тем, які особливо популярні, стає ширшим (конфлікти, насилля, пристрась до шопінгу, потенція, ревності, скорбота, колізії сімейного життя). Сучасна людина вже не розглядає як єдину можливість тримати своє особисте життя за сімома замками, в Інтернеті ведуться життєписи, щоденники, де життя багатьох людей лежить як на дослідницькому скельці під допитливими поглядами інших, що вивчають його. «Ясно, що ми живемо у світі, до граничної межі наповненому сповіщенням про особисте, про себе самих - дискурсі, сформованому психологією» [4, 116].

Психологічне суспільство посилює тенденції, характерні для західного суспільства ХХ століття - *тенденції індивідуалізації*. Провідні західні соціологи починаючи з М. Вебера та Г. Зіммеля зазначали, що в сучасному суспільстві докорінно змінюються умови формування особистої ідентичності людини. Якщо раніше індивідуальне Я визначалось суспільством, то сучасна епоха характеризується руйнуванням спільнот і звільненням індивіда від успадкованої та визначеної соціальної ролі. У результаті таких обставин розгортається процес індивідуалізації. У наших сучасників відсутня перспектива, з якою жили багато поколінь наших попередників, - спиратись на визначені обставини свого існування або «здобути стабільне становище в кінці

шляху» [1]. Сучасні люди стали мандрівниками в пошуках своєї ідентичності. «Бути в дорозі стало постійним способом життя індивідів, що не мають (тепер уже хронічно) свого стійкого становища в суспільстві. ...Сурогатом такого притулку чи стійкого становища - іншими словами, сурогатом суспільства, і виступає "ідентичність"» [1, 184-190]. «Людське Я із даності перетворюється в завдання, розв'язання якого покладене на самого індивіда. Руйнація стабільних соціальних структур змушує індивідів турбуватись про свою ідентичність» [1, 116-117]. Однак здобуття ідентичності - надто складний процес для самостійного вирішення. Тож для його успішного перебігу психологія пропонує багато практик, зокрема має місце широка пропозиція різних категорій для самоопису. Психологія накопичила велику кількість категорій, жонглювання якими є як професійною звичкою, так і інтелектуальною грою, що охоплює не лише професійне суспільство. Категорії, які психологи пропонували, не розраховуючи на таке масове поширення, починають використовуватися публікою без будь-яких застережень. Наприклад, поняття самоактуалізованої особистості, незважаючи на те що сам його автор, А. Маслоу, висловлювався, що така категорія людей надзвичайно рідко зустрічається, перетворилось у загальну характеристику. Тож будь-які характеристики, які використовувались психологами, на рівні публіки перетворюються в характеристики індивідуальності та ідентичності. Разом з тим не можна не помічати і небезпечних наслідків таких процесів. «Переходячи майже винятково на індивідуально-психологічні категорії, люди втрачають можливість розуміти суспільство - значення соціальних структур і інститутів, природу політичної влади, соціальну основу суджень про істину». Така заміна соціального розуміння світу психологічними поясненнями визначається як «психологізація». Тотальна психологізація є однією із характеристик психологічного суспільства.

Прикладами психологізації є зростання егоцентризму в сучасному суспільстві та відсторонення людей через це від участі в суспільному та політичному житті [9; 17]. «Не сподіваючись на кардинальне поліпшення свого життя, люди починають вірити у психологічне самовдосконалення, контакт зі своїми почуттями, здорову дієту, балет чи танець живота, у східну мудрість, пробіжки зранку, вивчення стосунків між людьми та подолання страхів. Подібні дії нешкідливі самі по собі, та, підняті на рівень життєвої програми і видані за життєву правду, вони відхиляють від політики» [9, 29-30].

Е. Бауман зазначає, що на нинішньому етапі (у суспільстві епохи постмодерну) люди не стільки стурбовані тим, як обрати певну ідентичність і змусити оточення визнати її, як тим, яку *ідентичність* обрати, і тим, щоб зуміти вчасно зробити *інший вибір*, якщо обрана ідентичність не буде привабливою та втратить цінність [1]. Тож у таких умовах психологія з її різноманіттям теорій (а значить, можливих варіантів ідентичності) відіграє важливу роль. У цій площині психологічні практики якраз і виступають можливими експрес-варіантами набуття ідентичності, які спираються на психологічну теорію, взаємодію та підтримуються індивідуальними зусиллями осіб на відміну від реально існуючої ідентичності, яка спирається на соціальний досвід спілкування та діяльності. Якщо колись психотерапевтична функція покладалась на священників: священник допомагав досягти просвітлення, очищення, зцілення душі (виконував психотерапевтичну функцію), то в сучасних умовах людина діє по-іншому. Замість того щоб шукати порятунку в молитві, в релігійних практиках, наші освічені сучасники знайшли шлях у пошуку свободи, спокою, любові, сили у зверненні до психотерапевта. Психотерапія пообіцяла сучасній людині звільнення від стресу, примирення з собою, досягнення глибини та єдності.

Таким чином, психотерапія як соціальний феномен породила в результаті певні наслідки. Ф. Ріф визначив, що домінантним типом західної культури в середині ХХ ст. стає *Людина психологічна*, яка прийшла на зміну *Людині моральній* та *Людині економічній* [11; 12]. На думку Ф. Ріфа, така трансформація здійснювалась завдяки діяльності З. Фрейда, який сприяв формуванню та розвитку цього типу. «Історія спродувала тип, спеціально адаптований до нового періоду: тип тренуваного егоїста, приватної особи, що покидає арену суспільного життя - на якій він не досягнув успіху - щоб займатись виченням себе і своїх емоцій. Цій інтроверсії інтересів повинна відповідати нова дисципліна, і психологія Фрейда з її інтерпретацією політики, релігії та культури в термінах внутрішнього світу індивіда і його безпосереднього сімейного досвіду якнайбільш доречно до цього підійшла» [10, 2—3]. (Ф. Ріф «Фрейд: розум мораліста» (1961); «Тріумф терапії» (1966).)

Фрейд зумів переконати суспільство, що всі люди хворі неврозом, щонайменше, і повинні звертатись до психотерапії. Суспільство сприйшло мало ідеї Фрейда з охотою, йому сподобались ідеї Фрейда, неврастеніком стало бути модним, почали будуватись лікарні, санаторії для невротичних людей [13; 16].

На думку Фрейда, терапія вічна: виліковуючи одні хвороби, вона породжує інші. Зрозуміло,

що прийняти точку зору З. Фрейда важко, вона є надто песимістичною. Втім у психології були авторитети, як наприклад Г. Айзенк, які вважали, що психологи все-таки зможуть позбавити людство від психологічних проблем за допомогою більш ефективних методів. «Біхевіоральні методи (біхевіоральна терапія, модифікація поведінки, лікування за допомогою обумовлення) показали себе ефективними, швидкими й адекватними... Цілком можливо, що в найближчому майбутньому ми зможемо впродовж певного відрізка часу усунути страхи, що зумовлюють бездіяльність, obsесивно-компульсивну поведінку і багато інших серйозних невротичних симптомів... за допомогою пересувних клінік на колесах, у штаті яких будуть працювати клінічні психологи. Ці проблеми так званої "малої психіатрії" завдають людям багато печалі та горя; настав час почати проти них атаку, співставну з тією шкодою, яку вони завдають щастю людей» [цит. за 13, 223].

У першій третині ХХ ст. був підготовлений ґрунт для розвитку психотерапії та психогієни і масових заходів для профілактики та підтримки психічного здоров'я населення. У Радянському Союзі на початку 20-х рр. була прийнята державна програма психогієни, а в США державна програма психогієни була прийнята в 60-ті роки, однак вона не була повністю реалізована. Через такі психологічні практики, як психотерапія (адресована індивіду) та психогієна (адресована населенню в цілому), були створені та підтримані умови для становлення психологічного суспільства.

Роль психології як практики чи техніки суспільного управління

Найбільш новітньою ознакою психологічного суспільства є трансформація психології в техніку суспільного управління та соціального контролю. Практика соціального контролю та управління в сучасному суспільстві має свої особливості, що проаналізовані в роботах М. Фуко [7]. Дослідник вказував: адміністративно-примусовий контроль у сучасному суспільстві витісняється такими формами контролю, що ґрунтуються на психології людини та на її самоконтролі й саморегуляції, що, однак, є більш ефективним. Зрозуміло, що психологія як інструмент впливу - більш ліберальний та разом з тим досить дієвий спосіб контролю. В сучасному суспільстві влада, згідно з Фуко, пронизує все суспільство, починаючи з рівня державної політики і закінчуючи формуванням особистості та її ідентичності. Владні позиції досягають най-більш інтимних індивідуальних рівнів. Для того щоб характеризувати процес проникнення

відносин влади в людську особистість, в її інтимні структури, М. Фуко пропонує термін «*gouvernementalite*» (**керованість**). Значення цього терміна - симбіоз технік домінування, тобто влади, та конструювання суб'єкта, які виникли в епоху модернізму [7].

У попередні епохи люди були підпорядковані державі, що досить часто спиралась на насильство. За характеристикою П. Ж. Прудона, в суспільстві адміністративного контролю стати об'єктом чийогось контролю - це означає «потрапити під спостереження поліції, підлягати пильнуванню, шпигунству, бути похованим під купою законів, доктрин, проповідей, бути під контролем, оцінкою, цензурою, обкладеним податками, реформами, командами, виконувати розпорядження, рекомендації, реєстрації, ліцензії і патенти, бути під наглядом та терпіти покарання за кожну дію, кожний вчинок» [цит. за 13].

У сучасному суспільстві влада діє через свідомість самих громадян: люди як громадяни самі переконані, що інтереси влади та суспільства збігаються і підпорядковуватись владним приписам - у їх же власних інтересах. У сучасному ліберальному суспільстві влада користується не насильством, а тим, що переконує людей (навіює, сугестує), що для них краще дотримуватись суспільних правил та встановлених державою приписів, а саме це означає мовою ліберального суспільства «бути свідомим громадянином». Тож, діючи так добровільно, для досягнення кращого життя, самопочуття, люди підтримують та відтворюють стосунки влади. Психологія ж починає виступати однією із технік управління людьми в умовах сучасного західного суспільства. М. Фуко проаналізував історію становлення такої суспільної ментальності через «історію божевілья» (тобто через аналіз практик, які застосовувались у різні історичні епохи щодо психічно хворих людей) [7]. Загалом соціальна функція психіатрії проаналізована в роботах М. Фуко, Р. Кастель, Ф. Кастель, А. Ловела [6; 7]. Вказані автори вважали, що використання психіатрії в політичних цілях для боротьби з дисидентами, яке мало місце в СРСР, виступило крайньою формою того, що має місце в ліберальному суспільстві: психіатрія служить засобом контролю, тільки її інструменти є не такими насильницькими та грубими. Наприклад, у США більшість психіатричних закладів не є державними, тож психіатрія виступає інститутом громадянського суспільства як частина суспільного громадського самоврядування і є дуже схожа на інші інститути громадянського суспільства, такі як благодійні фонди, групи взаємодопомоги, консультування та психологічний тренінг. (На думку авторів, які аналізують названі

процеси, це є функція забезпечення прийняття цінностей американського суспільства.)

Послідовник М. Фуко, дослідник Н. Роуз, написав серію книг про сучасне англо-американське суспільство («Психологічний комплекс» (1985), «Керування душею» (1990), «Винаходження себе», (1996)) [13; 16]. Жанр своїх книг Н. Роуз визначив як написання історії сучасності. Цей учений показує, що витoki психологічного суспільства датуються початком ХІХ ст. Саме розвиток сучасного суспільства з його проблемами управління великими масами людей та виокремлення різних соціальних інституцій: освітніх закладів, лікарень, тюрем, казарм, притулків - породжує увагу до того, щоб визначити індивідуальні особливості людей. Роуз доводить, що саме як результат необхідності управляти людьми з'явився **дискурс індивідуальних відмінностей і здібностей**. Створення дискурсу стало також наслідком активності психологів. З іншого боку, психологія створила новий об'єкт управління - індивідуальні особливості - і таким чином заявила про себе як про науку, що вивчає поведінку в суспільстві [13; 16].

Дискурс індивідуальних відмінностей виступив як спосіб визначення індивідуальності чи ідентичності та водночас спосіб окреслення нових сфер управління. «Створюючи ці поняття інтелекту, психологічного розвитку, адаптованості та дезадаптації, сімейних стосунків, групової динаміки і т. п., психологія тим самим конституювала суб'єктність та інтерсуб'єктність як потенційні об'єкти соціального контролю» [4, 119]. Психологія створює один із способів вирішення діагностичних проблем - метод тестів. З часом цей суто психологічний винахід перетворюється на один із могутніх способів управління індивідуальністю.

Одним із наслідків розгортання психологічного дискурсу стає посилення політичного індивідуалізму. Тенденція політичного індивідуалізму виявляється в тому, що об'єктом управління та реформ розглядається не суспільство, а окремий індивід, окрема людина, а в такій центрованій на індивідові парадигмі суспільство потрапляє за межі вивчення та аналізу. Відповідальність переноситься на індивіда, а з суспільства відповідальність знімається; пристосовуватись і долати труднощі в ліберальному суспільстві вимагається від індивіда; на нього ж і спрямована основна увага влади і дослідників. Управління в сучасному суспільстві досягається навчанням професійним ролям та мові, за допомогою якої громадяни інтерпретують свої переживання, нормам, з якими ці переживання співвідносяться, та способам, якими люди можуть себе вдосконалювати. «Особистість сучасної людини

досить жорстко визначена суспільно зафіксованими техніками ідентичності, які мотивують шукати сенс людського існування в індивідуальній самореалізації, в рамках особистої біографії» [4, 119]. Етика суб'єктивності, на думку Роуза, міститься в цих техніках, які в той же час є процедурами влади [14; 15]. У західному суспільстві людьми керують не шляхом примусу (насильства), а за допомогою делікатного проникнення в їх інтимні переживання, їх уявлення про свободу, щастя та сенс існування» [3]; «метою і результатом технік управління та контролю є конституювання "вільних" індивідів. Свобода, цей ідеал суспільних інформаторів, є можливою як інтерналізований самоконтроль. Водночас Н. Роуз приходить до парадоксальних сентенцій, які хочеться навести [15]:

«Свобода - це обов'язок бути самостійним та незалежним, створювати свою ідентичність, обирати»;

«To have an identity is to be identifiable». - Мати ідентичність чи особистість - це означає, що органи влади легко можуть цю особистість встановити».

Процеси індивідуалізації і психологізації, які відбувались у минулому столітті і продовжуються в новому столітті, призвели до того, що індивід опинився зосередженим на самому собі, на техніках самоконтролю. Посилення в кінці ХХ ст. акценту на самоконтролі, керуванні собою збіглося в низці держав із крахом спроб побудувати суспільне життя за принципами колективізму та соціалізму. Дослідники 70-х рр. були критично налаштовані щодо психологізації: контроль загрожуює індивідуальній свободі, психологізація веде до відмови від політичного життя. Покоління

80-х мислить свободу як інтерналізований соціальний контроль, а психологічне суспільство - як благо.

Психологія сприяла розвитку та становленню психологічного суспільства, однак необхідна критична дистанція щодо його існування. Виходом із глухих кутів психологічного суспільства є розгортання діалогових психологічних практик у сучасному соціумі, які є способом відновлення суб'єктивності як характеристики суспільної поведінки.

Висновки

Психологічне суспільство - це:

- характеристика сучасної епохи, в якій людська ідентичність і сенс життя задаються за допомогою психологічних категорій;
- суспільство, що виникло на певному історичному етапі в епоху модернізму (як і інші породження модернізму, психологічне суспільство претендує на те, щоб бути єдиною і закономірною формою розвитку);
- історично скінченне суспільство, це не універсальна і не найкраща риса і спосіб людського існування.

Перспективи подальшого дослідження.

У подальших дослідженнях слід проаналізувати, який вигляд має проблема психологічного суспільства в реаліях українського соціуму; необхідно критично осмислити феноменологію психологічного суспільства, дати йому всебічну оцінку, досліджувати перспективи розвитку психологічного суспільства та можливості його трансформації, визначити й запропонувати підходи до подолання негативних аспектів психологічного суспільства через діалогічні практики.

1. Бауман З. Индивидуализированное общество. - М.: Логос, 2002. - 390 с.
2. Лихи Т. История современной психологии. - 3-е изд. - СПб.: Питер, 2003. - 448 с.
3. Роуз Н. Психология как «социальная наука» // Иностранная психология. - 1993. - Т. 1. - № 1. - С. 39-46.
4. Сироткина И. Е., Смит Р. «Психологическое общество»: к характеристике феномена // Психологический журнал. - 2006. - Т. 27. - № 1. - С. 114-121.
5. Burnham J. Paths into American Culture: Psychology, Medicine, and Morals. Philadelphia: Temple University, 1988. - 316 p.
6. Castel R., Castel F., Lovell A. The Psychiatric Society. - N. Y.: Columbia University Press, 1982.
7. Foucault M. Technologies of the Self // Technologies of the Self: a Seminar with Michel Foucault // Ed. H. Martin Luther et al. - Amherst: University of Massachusetts Press, 1995. - P. 16-49.
8. Herman E. The Romance of American Psychology. - Berkeley: University of California Press, 1955. - 407 p.
9. Lash C. Culture of Narcissism. - N. Y.: Warner Book, 1979.
10. Napoli D. S. Architects of Adjustment: The history of the Psychological Profession in the United States. Port Washington. - N.Y.: Kennikat, 1982.
11. Rieff P. Freud: the Mind of the Moralizer. - Garden City, N. Y.: Anchor Books, 1961.
12. Rieff P. The Triumph of the Therapeutic: Uses of Faith after Freud. - Penguin Books, 1973.
13. Rose N. Governing the Soul. The Shaping of the Private Self. - L.: Routledge, 1990.
14. Rose N. Inventing Our Selves. Psychology, Power and Personhood. - Cambridge, 1996.
15. Rose N. Powers of Freedom: Reframing Political Thought. - Cambridge University Press, 1999.
16. Rose N. The Psychological Complex. - L.: Routledge, 1985.
17. Sennet R. The Fall of Public Man. - L.: Faber & Faber, 1977.

V. Gordienko

**PROBLEM OF DIALOGUE IN CONDITIONS OF REALITY OF
"PSYCHOLOGICAL SOCIETY"**

The review of psychological society literature is given and the attempt to define this phenomenon is done. The term psychological society means institutional development of psychology, increase in psychologist's number, penetration of psychological views and practices into the present day life of modern people. The author tries to answer the question about the consequences of psychology popularization and assimilation of its categories and practices in everyday life for a man and for the whole society as well and proposes the methodology to overcome the difficulties of psychological society with dialogues practices.